

GYÉMÁNT RICHÁRD*

Nagybecskerek, a történelmi Torontál vármegye székhelyének vázlatos népesedéstörténete a trianoni békeszerződés aláírásáig

I. Fogalmi meghatározás

Nagybecskerek („Зрењанин”/„Zrenjanin”) – a történelmi Torontál vármegye¹ székhelyének²³ – nevével már a 14. század eleje óta találkozhatunk a különféle írott dokumentumokban. A város neve különböző formában jelent meg, így például „Beche”, „Becke”, „Bechereky”, „Bechkereky”, „Bekuskereki”, „Bekuskerequi”, „Pechbereky”, „Pechkereki”, „Bechekereke”, „Bechekereky”, „Pechkereky”, „Bocherecki”, „Bochkereki”,

* egyetemi adjunktus, SZTE, ÁJK, Statisztikai és Demográfiai Tanszék.

¹ A történelmi Torontál vármegye keletkezését, illetve történelmének korai időszakát homály fedi. Erről Reiszig Ede a következőket írta: „A XIV. század harmadik évtizedében, mikor az Anjouk uralma Magyarországon már megszilárdult, tűnik fel első ízben Torontál vármegye az oklevelekben. Az eddig ismert legrégebbi oklevél, mely Torontál vármegye fennállását igazolja, a budai káptalan 1326. július 10-én kelt egyezségvalló levele, mely szerint Becsei Imre, Bars vármegye főispánja és lévai várnagy, valamint fiai, Tóttós és Vesszős, a Torontál vármegyében lakó Somogyi Füle (Phyle) fia Jakab ispánnal az Ejcse folyó (a mai Akács-pusztá táján) iránt osztályos egyezsége lépnek. Bár e szűkszavú oklevél a vármegye nevével egyebet nem közöl, mindamellett egyik legbecesebb okleveles emléke a vármegye történetének, mert kétségtelen bizonyítéka Torontál vármegye fennállásának. Az azonban még mindig eldöntetlenül marad, hogy a vármegye mikor alakult. A rendelkezésünkre álló okleveles adatok alapján azonban ezt az időpontot is – legalább megközelítőleg – megállapíthatjuk.” REISZIG EDE: *Torontál vármegye története 1779-ig*. In: Borovszky Samu (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912. 363. p*

² Torontál vármegye 1778/1779. évi felállítását követően, a vármegye székhelye egyértelműen Nagybecskerek városa lett. Azonban a török hódoltság időszakát megelőzően „a vármegye székhelye a XIV. és a XV. századokban Becse volt. Egyes oklevelekben Becse vármegyéről is történik említés.” REISZIG EDE: *Torontál vármegye története 1779-ig*. In: Borovszky Samu (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912. 365. p*

³ Torontál vármegye közgyűléseit a 15. században többnyire Becse („Нови Бечеј” / „Novi Bečeј”) és Aracs („Арача” / „Arača”) településeken tartotta. Ugyanakkor 1442-ben – Becse mellett – „Becskereken” (Nagybecskereken) is volt vármegyei közgyűlés, továbbá 1446-ban – Hunyadi János jelenlétében – Bocsáron („Боچار” / „Bočar”) is tartottak vármegyei közgyűlést. Ebből is látszik, hogy Nagybecskerek elsőbbsége az ún. „vegyesházi királyok” regnálása alatt (1301–1526) még nem jelent meg. GYÉMÁNT RICHÁRD: *A történelmi Torontál vármegye népesedéstörténete*. In: Tóth Károly: *Publicationes Doctorandorum Juridicorum. Acta Universitatis Szegediensis. Acta Juridica et Politica. Tomus IV. Fasciculus 8., Szeged, 2004. 202–203. pp.*

„Beuquerel”, „Betsckereck”, illetve „Weschekargekh” alakban olvashatjuk.⁴ A település nevének első okleveles említése vitatott, teljes biztonsággal nem megállapítható.

A mai nagyváros, Nagybecskerek internetes – szerb és angol nyelvű – honlapján – szinte zavarba ejtő pontossággal az 1326. július 10-ei időpont került feltüntetésre. Valóban létezik a budai káptalan ekkor kelt oklevele, de Reiszig Ede szerint az csak Torontál vármegye nevét említette. Ugyanakkor Bárány Ágoston (1798-1849) – az MTA levelező tagja – szerint 1331-ben a településen („civitas Becke”)⁵ már vásárt tartottak.⁶ Erős Lajos viszont úgy vélekedett, hogy a település a római katolikus plébániája – a pápai tizedjegyzék alapján – már 1332-ben létezett és a befizetett összeg nagysága pedig arról tanúskodik, hogy a tekintélyesebb plébániák sorába tartozott.

A neves régész, irodalom- és műtörténész Szentkláray Jenő (1843-1925) szerint a város mai magyar neve a korai Anjou korszakból származik.⁷ Torontál vármegye, illetve Nagybecskerek alapításának kérdésében a neves akadémiai kültag is bizonytalan, csak megközelítőleg tudta azt meghatározni.

Nagybecskerek nevének utótagja feltehetően az avar „örhely” szóból származik,⁸ előtagja pedig később került a nevéhez, valószínűleg a szintén bánági, de ma Románia területén fekvő Kisbecskerek (Becicherecu Mic) településtől való megkülönböztetésként. Ugyanakkor van egy olyan nézet is, hogy „a helynév értelme: *Becse kereke annyi mint Becse erdeje. Ugyanis a becskerekeli várhoz a faanyagot nagymennyiségben szolgáltatották a Tisza és a Béga partjait annak idején dúsan ellepő tölgyfaerdők, amelyek azóta kipusztultak.*”⁹

A helység magyar nevét („Nagybecskerek”) vették át a szerbek is, akik „*Белуку Бечкерек*” / „*Veliki Bečkerek*” néven használták azt. A szerbek mellett a németek és a románok is a magyar megnevezést alkalmazták a saját nyelvükben. Az előbbi népcsoport a „*Großbetsckereck*”, az utóbbi pedig a „*Becicherecu Mare*” elnevezést használta.

A szerb megszállást (1918. november 17.), illetve a trianoni békeszerződés aláírását (1920. június 4.) követően¹⁰ – egészen 1935-ig – a város neve hivatalosan, szerbül, „*Белуку Бечкерек*” / „*Veliki Bečkerek*” lett. Majd 1935-ben a szerbek átnevezték a várost, amelynek „*Petrovgrad*” lett az új neve. Ezt az elnevezést 1935 és 1941, vala-

⁴ MÓRICZ MIKLÓS: *Nagybecskerek*. In: Borovszky Samu (szerk.): Magyarország vármegyéi és városai. *Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912. 555. p.

⁵ BÁRÁNY ÁGOSTON: *Torontál vármegye hajdana*. A Magyar Kir. Egyetem Betűivel, Buda, 1845. 62. p.

⁶ BÁRÁNY ÁGOSTON: *Torontál vármegye hajdana*. A Magyar Kir. Egyetem Betűivel, Buda, 1845. 162. p.

⁷ SZENTKLÁRAY JENŐ: *A becskerekeli vár*. Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1886. 14–15. pp.

⁸ MÓRICZ MIKLÓS: *Nagybecskerek*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai*. *Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912. 556. p., ERŐS LAJOS (szerk.): *Adalékok a Zrenjanini – Nagybecskerekeli Egyházmegye történetéhez*. LOGOS Kiadó, Tóthfalu, 1993. 335. p.

⁹ VÉKONY LÁSZLÓ: *Becskerek vára*. In.: Bácsország, Vajdasági honismereti szemle. IV. évfolyam, 1998. évi 3. szám, 32. p.

¹⁰ A trianoni békeszerződés 1920. június 4-én jogilag is a délszláv államnak jutatta Nagybecskerek városát, mely település már korábban (1918. november 13.) „de facto” a szerbek kezére került. Az egykor Bács-Bodrog vármegyében fekvő Újvidék törvényhatósági jogú várost 1918. november 12-én, a szintén Torontál vármegyében fekvő Nagyikinda rendezett tanácsú várost, valamint a Temes vármegyében található Versec törvényhatósági jogú várost 1918. november 15-én foglalták a szerb alakulatok. BÁNLAKY JÓZSEF: *A magyar nemzet hadtörténelme*. Magyar Elektronikus Könyvtár – Országos Széchényi Könyvtár: <http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0024/2832.html> (2017. július 28.)

mint 1944 és 1946 között használták.¹¹ A város új névadója I. (Karadorđević) Péter, aki 1903 és 1918 között Szerbia, majd 1918 és 1921 között pedig a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság uralkodója volt.¹²

A második világháború idején – 1941 és 1944 között – a Bánát területe nem került vissza Magyarországhoz, hanem ott német katonai igazgatást vezettek be. Ebben a rövid időszakban „Betschkerek” lett a város – német – neve.

A második világháború után – bár a település visszakapta a szerb „Petrovgrad” nevet – hamarosan ismét névváltoztatásra került sor. Ekkor – 1946. október 2-án – Žarko Zrenjanin jugoszláv partizánhős¹³ után a „Зрењанин” / „Zrenjanin” nevet kapta a város, melyet a mai napig is hivatalosan visel.¹⁴

II. Népesedéstörténeti előzmények

I. Az Anjou korszak előtt

Nagybecskerek múltja a történelem homályába vész. Annyi bizonyos, hogy „*már a történelem előtti időkben lakott hely volt; ezt bizonyítják a város közepén, a vármegyeház alatt emelkedő dombon végzett ásások. A várterület mélyebb talajából rakásszám kerültek elő a cervus communis agancsai, csont- és bronzszerszámok és házieszközök; az ásások közben kiégett tűzpadokra akadtak, körülük konyhahulladékok és agyagipari cikkek hevertek: mind arra vall ez, hogy e hely a népvándorlás kora utolsó periódusában egy népnek szolgált hosszabb ideig lakóhelyeül s hogy a vármegyeház magaslata összefüggő sírhalmok láncolata.*”¹⁵

Bizonyos nézetek szerint a város a római időkben létesült, a rómaiak alapítása volt. Ezt a nézetet vallotta Bárány Ágoston történész, Torontál vármegye egykori levéltárosa is, aki a következőket közölte a település korai múltjáról: „*E’ város eredetét is mély homály fedi. Az ősidőkben ennek tére romai gyarmatoknak szolgálhatott tanyául, mit Constantius császárnak, e’ határban csak nem rég is több ezer darabban kiásott rézpén-*

¹¹ ERŐS LAJOS (szerk.): *Adalékok a Zrenjanini – Nagybecskereki Egyházmegye történetéhez.* LOGOS Kiadó, Tóthfalu, 1993. 335. p.

¹² A szerbek I. (Karadorđević) Péter délszláv uralkodó tiszteletére Nagybecskerek városának nevét a Petrovgrad elnevezésre keresztelték át. VÁRADY TIBOR: *Weltgeschichte und Alltag im Banat. Fälle aus einem Anwaltsarchiv von der Monarchie bis zum kommunismus.* Böhlau Verlag, Wien-Köln-Weimar, 2016. 275. p.

¹³ Žarko Zrenjanin, „Uča” (1902–1942) jugoszláv partizán és nemzeti hős 1902. szeptember 11-én a Temes vármegyei Izbištyén („Избиште” / „Izbište”) született és szülőfalujához közel, Temespaulison („Павлиш” / „Pavliš”) ölték meg 1942. november 4-én a Gestapo emberei. Žarko Zrenjanin az egyik legjelentősebb vajdasági partizánvezér volt, ezért a Gestapo mindent megtett a felkutatásáért. *Народни хероји Југославије. Љубљана – Београд – Титоград: Партизанска књига – Народна књига – Побједа*, 1982. 370–380. pp.

¹⁴ *Жарко Зрењанин – казивања, поема: сећања сабораца. Зрењанин: Центар за културу.* 1974. 276. p., *Народни хероји Југославије. Љубљана – Београд – Титоград: Партизанска књига – Народна књига – Побједа*, 1982. 370–380. pp.

¹⁵ MÓRICZ MIKLÓS: *Nagybecskerek.* In: BORÓVSZKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye.* Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912. 555. p.

zei, 's különböző alakú hamvedrek, majd e' határral szomszédos bánteleki pusztán föl-fedezett edények, romai téglák, 's roppant alapfalak eléggé tanúsítanak."¹⁶ Bárány Ágoston és mások vélekedését nevezetesen, hogy Nagybecskerek római eredetű telepítés lett volna „Az Osztrák-Magyar Monarchia Írásban és Képben” című monográfiásorozatban is cáfolták: „Az a föltevés, hogy Nagy-Becskerek valamikor római gyarmat lett volna, semmivel sem igazolható.”¹⁷ A monográfiásorozat kötete ugyan nem szolgál bővebb magyarázattal a cáfolatra, de megtette ezt Szentkláray Jenő a bánási térség nagy ismerője, aki határozottan tagadta, hogy némelyek szerint „Margum” vagy mások szerint „Beguey”, azaz Nagybecskerek római kolónia lett volna. Munkájában nemcsak a római eredetet, hanem a népvándorlás, illetve az Árpád-kori alapítást is elvetette.¹⁸

Nagybecskerek környéke az őskorban, illetve az ókorban, továbbá a kora középkorban minden bizonnyal lakott lehetett, de magának a településnek a létezését semmi sem támasztja alá. Szentkláray Jenő szerint: „Árpád-nemzetségbeli királyaink uralkodásának háromszáz esztendő hosszú korszaka alatt sehol említést nem találjuk a becskerei várak, de még csak egy Becskerek nevű helységnek sem.”¹⁹ „A történeti adatokból azt lehet következtetnünk, hogy – Nagybecskerek – Róbert Károly király idejében 1311-1320 táján keletkezett.”²⁰

2. Nagybecskerek az ún. „vegyesházi királyok” időszakában (1301–1526)

A Nagybecskerek területén fellelt legrégebbi – magyar vonatkozású – régészeti lelet az Anjou uralkodók korából (1301-1387) származik. Nevezetesen I. (Anjou) Károly magyar király (1301-1342) ezüstpénzét találták meg, amely lelet 1320-1321 körüli időszakból származhat. Annak ellenére, hogy 1331-ből már vásártartásról van értesülésünk, továbbá az 1332. évi pápai tizedjegyzék a település módosabb plébániáját is megemlítette, mégis jelentéktelen helység lehetett. Ezt támasztja alá, hogy a szintén az Anjou korszakban alakult Torontál vármegye gyűléseit sokszor nem itt, hanem a vármegye más, különböző pontjain tartották. Továbbá – egy 1336-ban kelt oklevél szerint – várral sem rendelkezett, mely alapját adta volna, hogy a vármegye székhelye legyen. Ezzel szemben a közeli „Becse”, azaz „Törökbecse” jelentősebb hely lehetett, mert a 15. században nemcsak több megyegyűlést tartottak falai között, hanem Torontál vármegye székhelyeként is említették.²¹ A titeli káptalan 1344-ben kelt oklevele szerint Nagy-

¹⁶ BÁRÁNY ÁGOSTON: *Torontál vármegye hajdana*. A' Magyar Kir. Egyetem' Betűivel, Buda, 1845. 61. p.

¹⁷ JÓKAI MÓR (főszerk.): *Az Osztrák-Magyar Monarchia Írásban és Képben*. VII. kötet, Magyarország II. A Magyar Királyi Államnyomda kiadása, Budapest, 1891. 520. p.

¹⁸ „Ha tehát Becskereken rómaiak laktak volna: ittélőknek nyomait sem emberi mesterség, sem idő el nem törölhetne volna annyira, hogy létök emlékeiből a föld felületén vagy a föld gyomrában éppen semmi ne maradjon.” Ugyanakkor Szentkláray nem vonta kétségbe, hogy Nagybecskerek területén megfordultak a rómaiak, de szerinte állandó megtelepedésükkel számolni nem lehet. SZENTKLÁRAY JENŐ: *A becskerei vár*. Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1886. 9–13. pp.

¹⁹ SZENTKLÁRAY JENŐ: *A becskerei vár*. Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1886. 12. p.

²⁰ JÓKAI MÓR (főszerk.): *Az Osztrák-Magyar Monarchia Írásban és Képben*. VII. kötet, Magyarország II. A Magyar Királyi Államnyomda kiadása, Budapest, 1891. 520. p.

²¹ MÓRICZ MIKLÓS: *Nagybecskerek*. In: Borovszky Samu (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai*. Torontál vármegye. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912. 556. p.

becskerek még csak, mint „*villa Bechekereky*”, azaz faluként jelent meg,²² azonban a 15. században jelentős fejlődésnek indult a település. A Szerémségből Temesvárra utazó (Luxemburgi) Zsigmond magyar király (1387-1437) 1398-ban megpihent a település falai között, amely ekkor már népesebb helység lehetett. Ennek ellenére a településen még mindig nem rendelkezett várral. A későbbiekben Brankovics György szerb despota (1429-1456) lett a terület ura.²³ Az 1441-es esztendőben bizonyos településeket – így a vár nélküli Becskereket (Nagybecskereket) is – egy rokonának adta.

A kevéssel korábban, 1433-ban a francia lovag, Bertrandon de la Broquière, aki a Szentföldről szárazföldi úton igyekezett hazafelé, átutazott Becskereken (Nagybecskereken) és „Beurquerel” néven megemlítette a helységet szűkszavú útleírásában. Azonban a francia lovag sem tett említést még a település váráról, csak település népesebb voltáról.²⁴

Nagybecskerek jelentősége a törökök előretörésével fokozatosan nőtt, a Délvidék egyik „kulcsává” vált. Ebben az a tény segítette, hogy jelentősebb helyként idővel vára is lett. A déli végek, illetve vármegyék megerősítéséről már – 1498-ban – II. (Jagelló) Ulászló magyar király (1490-1516) és a magyar Országgyűlés rendelkezett.²⁵

A vár építését Szentkláray Jenő 1526/1527 időszakára tette, építtetőjének pedig I. (Szapolyai) János magyar királyt (1526-1540) tekintette.²⁶ A vár pontos építésének ideje nem ismert; 1505-ben még nem létezett, de 1551-ben már bevehetetlen erődként tartották számon. A kényelmi szempontokat nélkülöző, a hadászati szempontokat szigorúan szem előtt tartó, erős vár első, dokumentált említése 1536-ban történt.²⁷

Becskerek (Nagybecskerek) lakói már korábban, 1482-ben szembesültek a török veszedelemmel. A magyar királyi sereg és vezérei – Kinizsi Pál és Dóczy Péter, továbbá a város akkori ura, a szerb Brankovics Vuk (Vuk Grgurević Branković) (1440-1485) despota²⁸ – a településhez közeli mezőkön ütköztek meg a szendrői basa seregével. A törökök közel 3 000 embert veszítettek s vele egész táborukat; a győztesek sok foglyot

²² SZENTKLÁRAY JENŐ: *A becskerei vár*. Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1886. 13. p.

²³ Az szerb despota számára eszközölt nagy adományozások azért jöhettek létre, mert Brankovics György (Đurađ Branković) Szerbia „maradék” területét – amelyet még nem foglalt el a török sereg – Magyarország főhatósága és védelme alá helyezte a további török hódítások megakadályozása végett. Itt elsődlegesen a „kulcsfontosságú” Nándorfehérvár (Beograd) és Galambóc (Golubac) várára bírt jelentőséggel. Brankovics György elődje – és egyben nagybátyja – Lazarevics István (Stefan Lazarević) szerb fejedelem (1389-1427) és despota (1402-1427), a (Luxemburgi) Zsigmond iránti hűségéért jelentős birtokokat kapott Magyarországon. Birtokai voltak a Szatmár vármegyében (többek között Szatmár, Németi, Felsőbánya, Nagybánya városok), továbbá a történelmi Bihar, Szabolcs vármegyében, valamint a Bánságban is. Továbbá az ő kezében volt Debrecen és Hajdúbozsórmény is, hogy csak a legjelesebb birtokokat említsük. Brankovics „örökségét” 1426-ban Tatán vette át a szerb területekért cserében. PÁLOSFALVI TAMÁS: *A Brankovicsok a középkori Magyar Királyságban*. História, História Alapítvány, 2010. 1-2. szám, Budapest, 6-9. pp.

²⁴ SZAMOTA ISTVÁN (szerk.): *Régi utazások Magyarországon és a Balkán-félszigeten, 1054-1717*. Franklin-Társulat, Budapest, 1891. 90-91. pp.

²⁵ *1498. évi XVI. törvényikké hogy némely országlakóknak harminczhat, másoknak huszonnégy, az egy telkes nemesnek pedig harminczhat kapu után kell egy fegyveres lovas katonát eltartaniok. Ezer év törvényei*, Wolters Kluwer Kft: <https://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=1139> (Letöltés ideje: 2017. május 23)

²⁶ Bárány Ágostonnak például nincs biztos elmélete az építtető személyére vonatkozóan. BÁRÁNY ÁGOSTON: *Torontálvármegye hajdana*. A Magyar Kir. Egyetem' Betűivel, Buda, 1845. 79-80. pp.

²⁷ BÁRÁNY ÁGOSTON: *Torontálvármegye hajdana*. A Magyar Kir. Egyetem' Betűivel, Buda, 1845. 80. p., MÓRICZ MIKLÓS: *Nagybecskerek*. In: Borovszky Samu (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai*. Torontál vármegye. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912. 557. p.

²⁸ BATAKOVIĆ, DUŠAN T.: *Histoire du peuple serbe*. Éditions L'Âge d'Homme. Paris, 2005. 98. p

ejtettek, továbbá gazdag zsákmány és fegyverkészlet került a kezükbe és ennek javát osztrák területre, Hainburgba küldték I. (Hunyadi) Mátyás magyar királynak (1458–1490), aki akkor épp ott tartózkodott. A szerb Brankovics Vuk (Vuk Grgurević Branković) egyébiránt több korabeli csatában is részt vett a török ellen, így például az 1479. évi kenyérmezei csatában is. Az összecsapásokból többnyire győztesen került ki, ettől függetlenül nem tudta a törököket feltartoztatni. Ebben az időben több tízezer szerb telepedett Magyarországra, akik főképp a Bánságban – így például Becskerek (Nagybecskerek) környékén – leltek új hazára. A szerbek a történelmi Magyarország területére nyolc nagyobb hullámban telepedtek be, ezek közül jelen esetben az ötödik nagy bevándorlási hullám érintette a Bánság területét.²⁹ Ez a bevándorlási hullám igen erős hatást gyakorolt a térség etnikai és felekezeti viszonyaira.

3. Nagybecskerek a török hódoltság időszakában (1526–1718)

Becskerek (Nagybecskerek), illetve a viszonylag közeli Becse (Törökbecse) várai a török hódoltság hajnalán a Bánság kulcsfontosságú erősségei voltak. Ez nem került el az Oszmán Birodalom figyelmét sem. Az előbb kettő, majd – 1541. augusztus 29-én, Buda elfoglalásával – három részre szakadt Magyarország egyre jelentősebb területei kerültek török kézre. A Duna-Tisza köze területét elfoglaló törökök figyelme idővel a Tisza túlsópartjának területére tévedt. Az 1520-as évek második felében – a közeli tölgyfaerdők és a Tarcal-hegység (Fruška Gora) kőbányáiból származó kövekből³⁰ – felépített vár, mind a Habsburg uralkodó, mind a születőben lévő Erdélyi Fejedelemség, mind

²⁹ „A keleti népek betöréseivel s különösen a törökök benyomulásával a balkáni tartományokba kapcsolatos volt a szerbek és oláhok bevándorlása hazánk délkeleti vidékeire. Közönségesen nyolcz szerb bevándorlásról különböztetünk meg. Az első nagyobb szerb bevándorlás Nagy-Lajos és Zsigmond királyaink korában történt. Dusan István szerb deszpótának 1356-ban bekövetkezett halála után a szerb birodalom felbomolván, a macsói bánsággal Nándorfejérvár is visszakerült a magyar koronához. Lázár, Felső-Szerbia vagyis Ráczország fejedelme, Nagy-Lajos hűbéresének vallotta magát. Ekkor a Temes és Maros síkságain már számos szerb község volt. A rigómezei csata után (1389) és Murád szultánnak Szerbia ellen intézett támadásai közben, az 1404–1412. évek alatt, Zsigmond király nagyszámú szerb alattvalónak engedte meg a menekülést a magyar földre. A husziták ellen vívott háborúban (1420–1421.) ráczok is teljesítettek hadi szolgálatoakat. Brankovics György vezette Magyarországra 1433 táján a szerbek második bevándorló csapatát. Mikor 1439-ben Szendrőt Murád szultán elfoglalta, Brankovics Magyarországra jött lakni és itteni uradalmaira, melyek 110 községből álltak, sok szerbiai jobbágját telepítette át. A harmadik szerb bevándorlás Albert király és I. Ulászló országlata alatt, Novoberdo eleste után történt. Ez a szerb csapat Yenopolt szállotta meg. A negyedik tömeges szerb bevándorlás Hunyadi Mátyás király alatt 1459-ben, Szendrőnek második eleste után ment végbe. Brankovics György unokái, István, János és Birini Pál a törököktől elnéptelennített temesvármegyei, akkor Temesben, Kevében és Horomban fekvő helységeket telepítették meg szerbiai családokkal. Ugyancsak Mátyás király idejében Kinizsi Pál vezette be 1481-ben a bevándorló szerbeknek mintegy 50.000 főnyi ötödik csapatát. Ezekből is sok jutott az alsó-temesi területekre. Kisebb rajokban történt 1509–1525. évek közt a hatodik beköltözés. Ezeket Maxim szerb metropolita és Monasterly vezette. Jelentékenyebb volt a hetedik beköltözés, mely 1538-ban Jurisich Miklós javaslatára történt. Ezt a csapatot I. Ferdinánd, a magyarok ellensúlyozására, gazdag kiváltságokkal ruházta fel. Befejezést nyert a szerbek bevándorlása 1690-ben. Csernovics Arzén ipeki patriarcha ekkor egyszerre 40.000 szerb családot vezetett át a Dunán.” SZENTKLÁRAY JENŐ: *Temes vármegye története*. In.: Borovszky Samu: Magyarország vármegyéi és városai. Temes vármegye és Temesvár. Országos Monográfiai Társaság, Budapest, 1914. 306–309. pp.

³⁰ VÉKONY LÁSZLÓ: *Becskerek vára*. In.: Bácsország, Vajdasági honismereti szemle. IV. évfolyam, 1998. évi 3. szám, 32–33. pp.

pedig a törökök érdeklődését felkeltették. Martinuzzi (Fráter) György (1482-1551), az Erdélyi Fejedelemség megszervezője, aki János Zsigmond uralmát akarta biztosítani Erdélyben, azt a feltételt kapta a török Portától, hogy „Becskekerek” (Nagybecskerek) és „Becse” (Törökbecse) várait az Oszmán Birodalom számára átadja.³¹ A pálos szerzetes, illetve esztergomi érsek ezt követően diplomáciai lavírozásba kezdett, hogy a két vár átadását elkerülje, de a törökök már 1547-ben fegyveres fenyegetéssel válaszoltak, ha a két várat nem kapják meg.³² Végül Martinuzzi bízva abban, hogy „Becskekerek” (Nagybecskerek) nem lesz a törököké – a kolozsvári szerződés értelmében – 1551-ben – több délvidéki várral egyetemben – I. (Habsburg) Ferdinánd kezére adta. Ez okozta a várnak és magának a városnak is a vesztét. A vár kapitánya Zoltay Mihály zsoldosvezér volt, akinek serege jórészt német, spanyol és magyar zsoldosokból állt. A rossz ellátás, a zsold hiánya miatt nem volt kétséges a vár és a város későbbi sorsa.

Nem sokkal, hogy Becskerek (Nagybecskerek) a császáriak kezére került, a török sereg is megindult, hogy elfoglalja azt. A törökök már 1551. szeptember 11-én jelentősebb ellenállás nélkül keltek át a Tiszán a mai Ó- és Törökbecse között. A folyami átkelést követően előbb – négynapos ostrom után, 1551. szeptember 19-én – Becse (Törökbecse) várát foglalták el.³³ Majd 1551. szeptember 24-én Becskerek (Nagybecskerek) erőssége alá érkeztek. Maga a várkapitány, valamint a német és a spanyol zsoldosok zöme már a török megérkezése előtt elhagyta a várat. Hiába küldték meg számukra a zsoldhátralékot, nem tértek vissza. A törökök néhány ágyúlövés, illetve egynapos ostrom után bevonultak a várba, miután a maradék várórség feladta azt. A kivonuló, jobbra magyar várvédők kis csapata Temesvár felé vonult el. Ugyanakkor „*védőinek egy része szerb (rác) volt, akik engedtek a hasonló származású beglerbég ígéreteinek s a várból kivonulva mellé álltak.*” [...] „*A várat egy új szandzsák, a becskerekeli szandzsák székhelyévé tette Szokollu Mohamed beglerbég, a szandzsákbégje pedig Malkovics bég lett, aki megkapta még Becse és Csurog várainak parancsnokságát is.*”³⁴

Becse (Törökbecse) és Becskerek (Nagybecskerek) várainak elvesztése szinte azonnali ellenlépésre sarkallta a magyarságot. Az 1552-es esztendőben egy sikertelen próbálkozás után, maga a temesvári várkapitány, Losonczy István is a két vár visszavételét tervezte, azonban ebben hősi halála és Temesvár török kézre kerülése (1552. július 27.) megakadályozta.³⁵

A török hódoltság időszakából már információink vannak, hogy Becskereken (Nagybecskereken) jelentősebb számú szerb lakosság élhetett, mivel 1594-ben a lugosi bán, Palatich György kezdeményezésére szerbek, valamint románok és bolgárok foglalták azt vissza – rövid időre – a töröktől. Ekkor a felkelők – Vladika Teodor Nestorovič vezette – több ezer főt számláló seregéhez a helyi szerbség is csatlakozott. A szerbek

³¹ A két vár fontosságát az adta, hogy errefelé vezetett az egyik útvonal Erdély felé. „Becskekerek” „Becse” várnak „elővédje” volt, mivel a folyami átkelőhely a mai Törökbecsénél volt. A két vár birtoklása „logisztikai” szempontból volt érdekes, főképp a törökök számára egy-egy hadjárat sikeres véghezvitelének alapjaként.

³² MÓRICZ MIKLÓS: *Nagybecskerek*. In: Borovszky Samu (szerk.): Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912. 558. p.

³³ VERESS D. CSABA: *A szegedi vár*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1986. 47. p., KALAPIS ZOLTÁN: *Várrom a Tisza alatt*. *Híd*, LXIV. évfolyam, 10. szám, 2000. október, 757–759. pp.

³⁴ SZENTKLÁRAY JENŐ: *A becskerekeli vár*. Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1886. pp. 29–30.

³⁵ DIÓS ISTVÁN – VICZIÁN JÁNOS (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon VIII. (Lone–Meszli)*. Szent István Társulat. Budapest, 2003. 111. p.

jelentős sikereket értek el, hiszen a temesvári basa seregét négyszer verték vissza és jelentős veszteségeket okoztak ezzel a törököknek. A várt támogatás azonban megkésett, az ötödik török katonai művelet már szétszórta a szerbek seregét és Becskerek (Nagybecskerek) vára és vele a település ismét török kézre került. Ezt követően a törökök már nem erősítették meg, illetve korszerűsítették a várat, mely hamarosan romlásnak indult. A város viszont „törökös” képet mutatott; keleti stílusú úrilakok, mecset, fürdők épültek benne. Régi magyarsága már a múlté volt, de ideiglenesen a szerbség is igencsak megfogyott: „*Ezentúl Bánság teljesen elnéptelenedett mert a török bosszútól tartva még az itt élő helyi lakosságra szoruló törökök által eltűrt addig lojális szerb népség is menekülésre kényszerült a közeli biztonságos Erdélybe.*” [...] „*A puszta vidék újbóli benépesítése céljából az oszmán hatóságok kegyelmet ígértek a visszatérő szerbeknek, Vladika Teodor Nestorovič kivételével akit visszatérésekor megnyűztak.*”³⁶

A 165 éves török uralom keleties hangulatú várost „csinált” Becskerekből (Nagybecskerekből), mely települést a császáriak a 17. század legvégén ugyan elfoglalták, de az 1699. évi karlócai békeszerződés értelmében a Bánság egész területe – így Becskerek (Nagybecskerek) is – török kézen maradt.

A hetedik velencei-török háborúba (1714-1718) a velenceiek oldalán 1716-ban beavatkozó Habsburg Birodalom seregei – Savoyai Jenő herceg (1663-1736) vezetésével – szinte első lépésként foglalták el Becskerek (Nagybecskerek) városát a Bánság területén. A településen hadi és élelmiszerraktárakat létesítettek a császáriak további a sikeres hadjáratához. Savoyai Jenő herceg innen indult Temesvár, illetve Orsova visszavételére. A háborúban, illetve a török uralom végén sokat szenvedett a város. Mindössze száz ház maradt meg, ami az akkori népességi viszonyokat véve alapul, 6-700 főnyi lakosságot jelent. Mi több, 1717-ben Becskerek (Nagybecskerek) már csak romhalmaz volt; ősi várát – a karlócai békeszerződés értelmében (1699) – már korábban lerombolták, házai szintén jórészt lerombolva, illetve megrongálódva álltak, lakosai pedig jórészt kipusztultak. A magyarság jóformán teljesen kivészett a térségből; többnyire csak szerbek maradtak. A pozsareváci békeszerződés aláírásával (1718. július 21.) a Bánság területe, így Becskerek (Nagybecskerek) is felszabadult a török iga alól, de ez még korántsem jelentette a török veszély végét. Az 1737 és 1739 között zajlott osztrák-török háborúban ismét sokat szenvedett a város és környéke a törökök pusztításaitól, ezért fejlődése csak ezt követően indulhatott meg.

4. Etnikai és felekezeti viszonyok a 18. században

4. 1. A szerbek

Nagybecskerek népesedéstörténetében a 18. század jelentős változásokat hozott. A város népességszáma 1717-ben mindössze 787 fő volt.³⁷ A török iga alóli felszabadulás

³⁶ SZENTKLÁRAY JENŐ: *A becskerei vár.* Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1886. pp. 38–41.; MÓRICZ MIKLÓS: *Nagybecskerek.* In: Borovszky Samu (szerk.): Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912. 559. p.

³⁷ NÉMETH FERENC: *A nagybecskerei zsidóság a 18. század második felétől a 19. század végéig.* In: Létünk, Fórum Könyvkiadó Intézet, Újvidék, 2012/2. 31. p

idején törökök már nem éltek a városban, teljesen kivestek a városból. Más népelemek viszont egyre jelentősebb számban képviseltették magukat. Ezek közül a legjelentősebb – és a „legelső betelepülő” – az szerb ortodox felekezethez tartozó szerbség volt.³⁸ A szerbek bevándorlása két eseményhez köthető. Egyfelől az 1690. évi nagy szerb vándorlás („*velika seoba srba*”)³⁹ alkalmával a Magyarországra bevándorolt szerbek egy része – a török időszakot követően – Nagybecskereken telepedett le. Az első szerb ortodox püspök, Diakovics Ézsaiás is ekkor költözött a városba. Másfelől a tiszai és a marosi határőrvidékek megszüntetése után kb. 2 400 szerb család költözött a Bánságba, akik egy része itt telepedett le. A település népességének többsége sokáig a szerbek közül került ki, ezt támasztja alá „*midőn Nagybecskerek kiváltságlevelét Mária Teréziától – 1769. június 6-án*⁴⁰ – *megkapta, a szerbek külön kiváltságot nyertek arra, hogy maguknak tanácsot választhassanak; a tanácsnak egy királyi biztos és egy kir. ügyész állott az élén*”.⁴¹ Ekkor nyerte el a település a mezővárosi címet. A szerb nép és a város kapcsolata abban a mozzanatban is tetten érhető, hogy a település a 15. században, hosszú időn át a szerb despoták – Brankovics György, majd unokája Brankovics Vuk – birtoka volt. Ugyanakkor a szerbek késő középkori bevándorlása a Bánságba jórészt az ő vezetésükkel történt.⁴² Szalay László munkájában megemlíti, hogy a törökök elleni – 1594-ben zajlott – felkelés idején a szerb lakosok csatlakoztak a felkelőkhöz.⁴³ Tekintettel arra, hogy a magyarság Temesvár eleste (1552) után, a 16. század végére jóformán „eltűnt” a Bánságból, feltételezhető, hogy a szerbség a város népességének jelentős hányadát alkothatta. A török hódoltság végén, amikor a császári seregek visszavették a törököktől a várost, jóformán ugyancsak a szerbek éltek a településen.⁴⁴

4. 2. Egy szerencsétlenül járt népcsoport: a spanyolok

A császári adminisztráció a – török iga alatt elvadult és jóformán teljesen elnéptelenedett – Bánságot elsősorban római katolikus vallású népesség betelepítésével próbálta

³⁸ Pontosabban a szerbek már a török időszakban is éltek a városban, de jelentősebb számban ezt követően vándoroltak be a településre.

³⁹ „*Koszovó török kori történetének talán legsúlyosabb problémája az etnikai viszonyok gyökeres megváltozása: a középkori Szerbia politikai és szakrális központjából, Koszovóból a török uralom végére egy túlnyomórészt albán nemzetiségű tartomány lett. Az albánok koszovói térnyerése a szerbek 15. századi migrációjával függ össze. A szerb állam súlypontjának északra helyeződésével jelentős szerb népesség indult meg Magyarország felé. A mai koszovói szerbek ősei is nagyrészt a 18. században kerültek jelenlegi lakhelyükre. A gazdasági hanyatlás miatt a tartomány a 18. század végén már balkáni viszonylatban is a szegényebb területek közé tartozott. Az oszmán uralom megdöntése óta a szerb és az albán politika számára mind a mai napig stratégiai célkitűzést jelent, hogy a szerb "történelmi jogokat", illetve az albán etnikai fölényt a hatalmi politika eszközeivel érvényesítsék.*” MOLNÁR ANTAL: *Az oszmán Koszovó a 15–18. században. História*, 2007/2.: <http://www.historia.hu/archivum/2007/tart0702.htm> (Letöltés ideje: 2017. május 26.)

⁴⁰ NÉMETH FERENC: *A nagybecskereki zsidóság a 18. század második felétől a 19. század végéig*. In: *Létünk*, Fórum Könyvkiadó Intézet, Újvidék, 2012/2. 33. p.

⁴¹ MÓRICZ MIKLÓS: *Nagybecskerek*. In: Borovszky Samu (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912. 562. p.*

⁴² SZALAY LÁSZLÓ: *A magyarországi szerb telepek jogviszonya az államhoz*. Kiadja Heckenast Gusztáv, Pest, 1861. 7–8. pp.

⁴³ SZALAY LÁSZLÓ: *A magyarországi szerb telepek jogviszonya az államhoz*. Kiadja Heckenast Gusztáv, Pest, 1861. 13. p.

⁴⁴ BÁRÁNY ÁGOSTON: *Torontál vármegye hajdana*. A' Magyar Kir. Egyetem betűivel. Budán, 1845. 151. p.

a Habsburg Birodalomba beolvasztani. A Temesi Bánság („Temeschwarer Banat”) területe – III. Károly magyar és cseh király, német-római császár (1711-1740) szerint – „*jus armorum*” jogcímmel rendelkezett, azaz „*fegyverrel meghódított területnek*” minősült, ezért az uralkodó nem adta vissza azt a jogos tulajdonosának, a Magyar Királyságnak. Ellenben római katolikus németeket, továbbá kisebb számban franciákat, olaszokat, valamint spanyolokat⁴⁵ igyekeztek a térségbe betelepíteni a már ott élő szerbek és románok mellé. A cél kezdetben egy római katolikus felekezethez tartozó, német nyelvű tartomány kiépítése volt, mely elgondolás idővel „kútba esett”.

Nagybecskerek múltjához tartozik egy jellegzetes népesedéstörténeti mozzanat, mely „egyedülállóvá” tette a város múltját. Az 1730-as évek derekán lebonyolított „spanyol telepítés” az egyik legszerencsétlenebb adminisztrációs intézkedés volt. Erről a „*Magyarország vármegyéi és városai – Torontál vármegye*” monográfia a következőket közölte: „*1735-ben indultak meg a tárgyalások biscayai spanyolokkal, a kiket a bécsi kormány a Délvidéken akart elhelyezni. 1736. augusztus 8-án Hagen jelentette a Temesi Bánság kormányzójának, hogy a letelepítendő spanyol családok számára Nagybecskerek mellett talált alkalmas helyet; s mindjárt be is terjesztette jóváhagyásra a Kayser mérnök-százados terveit az építendő telepről. A felterjesztés sürgősen ment Temesvárról Bécsbe, honnan a következő év február 23-án érkezett vissza gróf Hamilton ezredes és kormányzó rendelete, a melyben a választást és az előzetes terveket jóváhagyja s rendeli, hogy a telepet pontosan jelöljék ki és erre a célra bizottság szálljon ki Nagybecskerekre; a spanyolok mind telket kapjanak s számukra a házakat a kincstár költségén, a lehető legjobb ponton építsék fel. Rendeli, hogy a terveket egy ügyes mérnök készítse el és küldjék fel hozzá Bécsbe. A kormányzó még aznap elküldeti a rendeletet Hagennek, meghagyva, hogy mivel a jóváhagyás megérkezett, haladéktalanul kezdje meg az építkezést, a főszámvevővel, egy mérnök-tiszttel és a spanyol kiküldöttekkel közösen mérje ki a telkek nagyságát, a házaknak egymástól való távolságát, beosztásukat s mindezekre előzetes jóváhagyását megadja. A spanyol küldöttek már a hely kiválasztásánál is jelen voltak s épen az ő beleegyezésükkel esett a választás Nagybecskerekre. A spanyolok meg is érkeztek s Nagybecskereket Uj-Barcellona-nak nevezték el; de nagyon rövid ideig élhettek az új telepen, mely a várostól külön, attól kis távolságra feküdt; a klímát nem bírták el s két év alatt valamennyien áldozatává lettek; 1739-ben már nem volt életben közülök más, mint körülbelül 50 árva gyermek, kiket a kormányzóság különböző telepeken igyekezett elhelyezni. 1744-ben már a telepet jobbágyok foglalták el, kik oda a rombadőlt házak helyére új hajlékokat építettek maguknak.*”⁴⁶

⁴⁵ A spanyolok betelepítése azért merült fel, mert III. Károlyt (a német történelemben VI. Károlyt) a spanyol trónra szánták, azonban a spanyol örökösödési háborút (1701–1714) lezáró egyik békeszerződés (Rastatt, 1714) értelmében kénytelen volt a spanyol koronáról lemondani. Viszont spanyol híveinek egy részét, többségükben katalánokat, a mai Nagybecskerek közvetlen közelében (a mai Dolja városrészben) kívánta letelepíttetni. AGUSTI ALCOBERRO (Anderle Ádám ford.): *Új Barcelona: város a Duna mentén?* In: Orosz István (szerk.): *Klió, Történelmi Szemlélő Folyóirat*. 2013/4. 22. évfolyam 4. szám, 87–91. pp.

⁴⁶ MÓRICZ MIKLÓS: *Nagybecskerek*. In: BORÓVSZKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912. 565–566. pp.

4. 3. A németek

A szerbek mellett a másik jelentős népcsoport – idővel – a német lett. A bécsi, császári udvar mindenekelőtt római katolikus vallású, németajkú jövevényekkel akarta a Bánság területét benépesíteni. Ez az elgondolás számos ok miatt nem valósulhatott meg.

Nincs egyértelmű adat arról, hogy az első német betelepülők mikor érkeztek Nagybecskerekre,⁴⁷ de az 1720-as évek elején már éltek németek is a városban.⁴⁸ Az viszont tény, hogy a németiség kezdetben nem akart itt letelepedni, ebben feltehetően a gyenge a közegészségügyi viszonyok⁴⁹ is szerepet játszottak. A legjelentősebb problémát a Bánság teljesen elvadult, gondozatlan területe okozta, amelynek alföldi részein – így Nagybecskerek környékén is – jelentős, hatalmas kiterjedésű mocsaras lápvidékek húzódtak. Ez kedvezett a maláriának, továbbá az egyéb, járványos betegségek (kolera, vérhas, tifusz, stb.) kialakulásának is.⁵⁰ A pestis is többször ütötte fel a fejét a térségben; a 18. század első felében több pestisjárványt is feljegyeztek, amelyek megtizedelték a város népességszámát.

A telepítéseket sokszor a közbiztonsági viszonyok is nehezítették: rablók és zsványok vidéke volt a Bánság. A köztörvényes bűnözők megfékezése hosszú időbe telt. Különösen az 1740-es évek „bűnözési hulláma” jelentett nagy fenyegetést mind a lakosság életére, mind azok vagyoni viszonyaira.⁵¹

Nem kizárt, hogy a szerb többség sem a betelepedésre buzdította őket.⁵² Azonban a város az 1730-as évektől rendszeres utánpótlást kapott,⁵³ a század derekára viszont a németek már önkéntesen is Nagybecskerekre vándoroltak. Ennek ellenére a telepítés mégsem volt sikeresnek mondható, mivel az 1760-as években a németek száma visszaesett.⁵⁴

II. József magyar király trónra lépéséig jelentősebb német bevándorlás nem érintette a települést, melyet feltehetően a városi vezetésben többséget élvező, továbbá jelentős privilégiumokkal rendelkező szerbség sem tett vonzóvá. A „kalapos király” hatalomra kerülésével viszont jelentős számú német telepedett le a városban, mely idővel – a 19. században – a magyarok és a szerbek mögött a harmadik legjelentősebb népcsoport lett.

⁴⁷ MÓRICZ MIKLÓS: *Nagybecskerek*. In: Borovszky Samu (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912. 562. p.*

⁴⁸ NÉMETH FERENC: *A nagybecskereki zsidóság a 18. század második felétől a 19. század végéig*. In: Létünk, Fórum Könyvkiadó Intézet, Újvidék, 2012/2. 32. p.

⁴⁹ GYÉMÁNT RICHÁRD: *A Bánság újratelepítése, különös tekintettel a 18. századi telepítési folyamatokra*. In.: Homoki-Nagy Mária (szerk.): *Acta Universitatis Szegediensis. Acta Juridica et Politica. V. évfolyam (1. szám), 2015. 31–48. pp.*

⁵⁰ BÁRÁNY ÁGOSTON: *Torontál vármegye hajdana*. Magyar Királyi Egyetem, Buda, 1845. 33. p.

⁵¹ GYÉMÁNT RICHÁRD: *Nemzetiségi és felekezeti viszonyok a Bánság területén (különös tekintettel a 18. századi betelepítésekre)*. In.: Katona Tamás – Kovacsicsné Nagy Katalin – Laczka Éva Zita (szerk.): *Vavró István, a tudós és pedagógus: Ünnepi kötet dr. Vavró István professzor 80. születésnapjára*. Magyar Statisztikai Társaság; Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest–Győr, 2016. 27–39. pp.

⁵² MÓRICZ MIKLÓS: *Nagybecskerek*. In: Borovszky Samu (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912. pp. 561–563., 567–568.*

⁵³ DIÓS ISTVÁN – VICZIÁN JÁNOS (szerk.): *Magyar katolikus lexikon IX. (Mesz–Olt)*. Szent István Társulat, Budapest, 2004. 260. p.

⁵⁴ MÓRICZ MIKLÓS: *Nagybecskerek*. In: BOROVSZKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912. 565. p.*

4. 4. A magyarok

A magyarság jelentősebb megjelenése csak a 18. század végén figyelhető meg.⁵⁵ Először azért, mert a magyarság 1778/1779-ig nem is telepedhetett be a Bánság területére.⁵⁶ Amíg a Bánság ismét Magyarország része nem lett, addig a magyar lakosság betelepülésének tiltása mellett nem ismerték el a térségben a régi birtokosok jogigényét, továbbá a Csanádi püspök birtokjogát sem. Másfelől fontos hangsúlyoznunk, hogy miután osztrák kézből ismét Magyarország része lett a terület és a vármegyerendszert felállították, a magyarság bevándorlása is egyre jelentősebb méreteket öltött. Ennek ellenére a románok, szerbek és németek lélekszámát a magyarság már nem tudta meghaladni, több helyen még a közelébe sem ért. Nagybecskerek – 1778/1779-ben – Torontál vármegye székhelye lett, ezért az adminisztráció elvégzése miatt hivatalnokokra, illetve közalkalmazottakra is szükség volt. Ebben a szerbség és a németek mellett a magyarság is aktívan részt vett. Szerepe volt továbbá a város magyarságának számbeli növekedésében, hogy különféle magyar földesurak Szeged vidékéről telepítettek a vármegyébe dohánytermelő – ún. „gányó”⁵⁷ – magyarokat, akik végül szintén tekintélyes módon gyarapították a város lakosságát is. Az 1790-es években Vályi András már a következőket írta a településről a „*Magyarországnak leírása*” című háromkötetes munkájában: „*Becskerek. Nagy Becskerek. Elegyes falu Torontal Vármegyében, földes ura a' Királyi Kamara, lakosai katolikusok, és egyesültek, fekszik az Ország útyyában, Temesvártól mintegy négy mértföldnyire. Határjának tulajdonságai az előbbenihez hasonlítók, 's még jelesebbek; most Hertelendy József Vitze Ispány, és Királyi Tanácsos Úrnak lakásával díszesítetik, a' kinek e' munkám' előmozdítása eránt való búzgó indúlattyyát, nyilván megköszönni kötelességemnek tartottam.*”⁵⁸

A 18. század végén a római katolikus lakosok jobbára a németek és a magyarok közül, az ortodox hitűek pedig a szerbek soraiból kerültek ki. A magyarság és a németek számbelileg még elmaradtak a szerbek mögött. Ekkor még nem érvényesült a magyarság – a 19. század végére jellemző – asszimiláló hatása. Fényes Elek statisztikája szerint Nagybecskerek népessége 1839-ben 15.544 lélek volt, kik közül 3968 katolikus, 604 evangélikus, 66 református, 10.398 nem egyesült óhitű, 508 zsidó. A lakosok nyelvükre nézve rácok, németek, magyarok, oláhok, tótok, bolgárok.⁵⁹

⁵⁵ MÓRICZ MIKLÓS: *Nagybecskerek*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912. 565. p.

⁵⁶ KÓKAI SÁNDOR: *A Bánság történeti földrajza (1718–1918)*. Nyíregyházi Főiskola, Turizmus és Földrajztudományi Intézet, Nyíregyháza, 2010. 51. p.

⁵⁷ „*A dohánykertész Dél-alföldi (Szeged környéki) neve. Csífnév. [...] A dohánykertészet az agrárszegénység hatalmas tömegeit foglalkoztatta, akik – a dohánykonjunktúra ingadozása következtében – bizonytalanságban és időnként nyomorban éltek, távol az állandó településektől, piszkos munkát folytatva. A gányó szó eredete ismeretlen, de eredeti jelentése: szegény, semmirekellő. E jelentése következtében alkalmazhatták a kertészek helyi elnevezéseként.*” ORTUTAY GYULA: *Magyar Néprajzi Lexikon, II. kötet*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979. 264. p.

⁵⁸ VÁLYI ANDRÁS: *Magyarországnak leírása. I. kötet*. Budán, a Királyi Universitasnak betűivel, 1796. 152. p.

⁵⁹ FÉNYES ELEK: *Magyarországnak, 's a' hozzá kapcsolat tartományoknak mostani állapotja Statisztikai és geographiai tekintetben. IV. kötet*. Trattner-Károlyi Tulajdona, Pesten, 1839. 386. p.

„A magyarok, németek földműveléssel és iparral foglalkoztak, a szerbek főfoglalkozása pedig a kereskedelem volt; Nagybecskerek ebben az időben a lókeresedelem középpontja. Átmeneti kereskedelme is volt már...”⁶⁰

5. Nagybecskerek a 19. században

A város 19. századi története egy váratlan katasztrófával indult, melynek következtében az egész település arculat megváltozott. Az 1807. augusztus 30-án délután négy óra körül, az Oppovai utcában – a Béga folyó partján, a sörháznál – keletkező tűz rövid időn belül tovaterjedt és a Béga túlsópartjára is átsapott. A tüzet a tomboló vihar is táplálta, illetve fokozta, mely a szikrákat messzire vitte és nyolc-tíz helyen borította lángba a vármegye székhelyét. Ennek következtében jóformán a teljes belváros leégett, rengeteg értékes egyházi és „világi” hivatalos irat is ekkor lett a tűz martaléka. A csapás miatt Torontál vármegye központja – ideiglenesen – Nagyszentmiklósról (Sânnicolau Mare) került, egészen addig, amíg Nagybecskereken az új vármegyeházát (1816-1820)⁶¹ fel nem építették.

Az elemi csapást a város idővel nemcsak kiheverte, hanem gyors fejlődést is eredményezett. Erről Móricz Miklós így írt: „Aból a nagyszerű szellemi mozgalomból, a mely az országnak átalakulását hozta magával, teljes mértékben kivette a maga részét és bár a magyarosítási törekvésekben mindig elüljárt, szerencsés kézzel tudta elsimítani azokat az ellentéteket, a melyek a különböző ajkú lakosok között szinte szükségszerűen fennállottak. S bár Nagybecskerek lakossága a legteljesebb mértékben kevert volt, az 1840 táján alapított »Nemzeti iskola« élénk bizonyossága annak az egységes munkának, melyet a város fejlődéséért és magyarosításáért folytatott.”⁶² Az 1830-as években megindult gazdasági fejlődés mellett a magyarosodás, illetve magyarosítás is megfigyelhető volt a városban, de a domináns népelem még a szerb maradt. Fényes Elek 1851-ben megjelent „geographiai szótárában” a következőket közölte a városról: „Nagy-Becskerek, igen csinos város s főhelye Torontál vármegyének, a Béga vagy Bege hajókázható folyóvize mellett, Szegedhez délre 14, a Tiszához 1 1/2 mföldnyi távolságra. Házaik nagyobb részt cseréppel fedettek, s utcái elég rendesek. Van benne 5 templom, vármegyeház, posta- és sőház- hivatal, 2 kaszinó, színház, 2 patika, sörház. Népeisége 15,544 lélek, kik közt 3968 katolikus, 604 evang., 66 ref., 10398 n. e. óhitű, 508 zsidó. Nyelvökre nézve rácok, németek, magyarok, oláhok, tótok, bolgárok. – Kereskedése gabonával, szarvasmarhával, s nyers bőrökkel felette nagy fontosságú; mesteremberei számosak; roppant kiterjedésű határa 399 2/8 egész telket számlál, s igen termékeny; epreskertje legszebb a megyében; erdőcskéje is van. F. u. a királyi kamara, s széke egy tisztartású hivatalnak.”⁶³

⁶⁰ MÓRICZ MIKLÓS: *Nagybecskerek*. In: Borovszky Samu (szerk.): Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912. 567. p.

⁶¹ ALEXICH BOGOLYUB: *Torontál vármegye története 1779-től 1867-ig*. In: Borovszky Samu (szerk.): Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912. 449. p.

⁶² MÓRICZ MIKLÓS: *Nagybecskerek*. In: Borovszky Samu (szerk.): Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912. 569. p.

⁶³ FÉNYES ELEK: *Magyarország geográfiai szótára. I. kötet*. Nyomtatott Kozma Vazulnál, Pest, 1851. 106. p.

A 19. század derekán, Nagybecskereken, a szerb dominancia még masszívan tartotta magát, mely az 1848/1849. évi forradalom és szabadságharc idején is megjelent. Az 1848. évi márciusi eseményeket minden felekezett, illetve népcsoport üdvözölte, azonban a szerbek mozgolódása a Délvidéken megbontotta ezt az egységet. A szerbek lázadása ugyanaznap – 1848. április 23-án – robbant ki, mint – a vármegye másik nagy városában – Nagyikindán. A szerbek templomokat dúltak fel, a magyar és német nyelvű imakönyveket szétépték, a templomok berendezését megrongálták. Harmadnap már a városházát rohanták meg, ahonnan a magyar zászlót akarták letépni – a város szerb polgármesterének, Hadzsits Lázárnak határozott fellépése miatt –, sikertelenül. A megmozdulások nyíltan magyar- és németellenesek voltak. A magyar kormánynak kellett a város fegyveres biztosításáról gondoskodni. Sokáig a magyar hadsereg állomásozott Nagybecskereken, ezért a szerbek csak 1849. január 16-án vonultak be a városba, amikor a magyar haderő azt elhagyta. De a magyar honvédség már 1849. április 29-én visszavette azt a szerbekről. Nagybecskerek városát a szerb felkelők nem dúlták fel, feltehetően azért, mert a város népességének többsége szerb volt, továbbá a magyarok és a németek jó része elmenekült a városból. Nem lehetett elhanyagolható szempont az sem, hogy a szerbek az általuk megálmodott Szerb Vajdaság központjának szemelték ki a települést. Végül annak csak az egyik kerületi székhelye lett.

A „szerb irányítás” alatt álló „Szerb Vajdaság és Temesi Bánság” rövid léte (1849-1860) után ismét felállították Torontál vármegyét és Nagybecskerek ismét vármegyeszékhely lett. Ettől kezdődően megindult a magyarság számának növekedése, melyet minden bizonnyal a magyarság asszimilációs ereje, illetve a magyarosítás is elősegített.

Az 1888-as esztendőben a város területéből egy nagyobb részt hasítottak ki, hogy egy magyar települést létesítsenek a vármegyeszékhely mellett. Ekkor létesült Felsőmuzslya. Erről Móricz Miklós a következőket írta: *„A város történetének legújabb fejezete az, a mely Felsőmuzslya magyar telepes község megalakulását tartalmazza. 1888-ban ugyanis Nagybecskerek határában Felsőmuzslya néven kincstári telepet szerveztek, mintegy 400 magyar családdal. Ez a telep azonban 1905-ben, a város ellenkezése mellett, önálló községgé alakult s a kormány az új község számára a telepesek 4000 hold földjén kívül 6795 hold kincstári földet is kihalált a város határából, minek következtében annak területe 22893 holdra szállott alá. Ezzel a város közjövödelme rengeteg veszteséget szenvedett, holott ennek nagyszámú és költséges kulturintézménye ez elesett jövedelmekből jött létre; nem is szólva a sok ezer koronára menő folyó és befektetési költségről, melyet a város Felsőmuzslya község érdekében tett és a melyért eddig még részben sem nyert kárpótlást.”*⁶⁴

Nagybecskerek 1872-ben nyerte el a rendezett tanácsú város címet, mely titulus a település további fejlődését mozdította elő. A Kiegyezést (1867) követően, az első világháború kirobbanásáig Nagybecskerek jelentős gazdasági és kulturális fejlődést ért meg: gyárak és egyéb ipari létesítmények, továbbá üzleti vállalkozások, gazdasági, közhasznú és művelődési egyesületek alakultak. Nagybecskerek 1883-ban a magyarországi vasúthálózat része lett, addig a legközelebbi vasútállomás Nagyikindán („Кикинда” / „Kikinda”) volt.

⁶⁴ MÓRICZ MIKLÓS: *Nagybecskerek*. In: Borovszky Samu (szerk.): Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912. 571. p.

A város előbb – 1892-ben – a telefonhálózat része lett, majd 1896-ban villanyvilágítást is bevezettek. Több új – a város életében jelentős szerepet játszó – középület készült el akkoriban a belvárosban. Így például a Nepomuki Szent János tiszteletére felszentelt római katolikus székesegyház (1868), a színház (1884), az átépített, kibővített – a település főterét uraló – gyönyörű vármegyeháza (a mai városháza) (1888), a református templom (1891), a Pénzügyi Palota (a mai múzeum) (1894) és a bíróság (1908) épülete.

A trianoni békeszerződés ezt, az egyre inkább prosperáló várost szakította el Magyarországtól. A következmények nem maradtak el, idővel a szerbség lett ismét a legjelentősebb népcsoport. A magyarság száma pedig mind a mai napig apadóban van.

1. táblázat

Nagybecskerek rendezett tanácsú város anyanyelvi adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Anyanyelv							
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Szerb	Horvát	Egyéb
1880 ⁶⁵	19 529	3 639	6 356	452	351	7 868		863
1890	21 934	5 116	7 874	417	382	7 969	51	125
1900	26 407	9 288	8 055	423	281	8 091	70	199
1910	26 006	9 148	6 811	456	339	8 934	74	244

Forrás: KSH, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

A statisztikai táblából kiolvasható, hogy a dualista állam népszámlálásai⁶⁶ (1880-1910) kezdetben szerb többséget mutattak ki, jelentős német, illetve magyar kisebbséggel. Majd a magyarság az 1900. és az 1910. évi magyar népszámlálásoknál átvette a legszámosabb népcsoport helyét.⁶⁷ Ebben a magyarosítás, a németek viszonylagos asszimilációs hajlandósága a magyarságba, a magyarság betelepülése és a viszonylag kedvező demográfiai népmozgalmak játszottak szerepet.

⁶⁵ Az 1880. évi népszámlálásnál két kiegészítéssel kell élnünk. Egyfelől, abban az időben nem tüntették fel külön a szerb, illetve horvát anyanyelvűeket, hanem „szerbhorvát”-ként egyben jelentek meg a népszámlálási kiadványban. Mivel Nagybecskerek városában kevés horvát élt, ezért ez a „megértést” jelentősen ez nem zavarja. A másik, hogy „a beszélni nem tudók” – pl. csecsemők – adatait a népszámlálási kiadványban külön kezelték, ezt az „egyéb” kategóriában tüntették fel. Az „egyéb” kategórián belül 712 fő volt a beszélni nem tudó népesség száma, továbbá 74 fő az egyéb hazai, 77 fő pedig a külföldi nyelvű személyek száma.

⁶⁶ Az 1869. évi népszámlálás még nem vizsgálta az anyanyelvi összetételt, illetve megoszlást!

⁶⁷ GYÖRGY ALADÁR (szerk.): *A Föld és népei. V. kötet, Magyarország.* Franklin-Társulat, Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda, Budapest, 1905. 528–529. pp.

2. táblázat

Nagybecskerek rendezett tanácsú város felekezeti adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Felekezet						
	Összesen	Római katolikus	Görögkeleti	Ágostai hitvallású evangélikus	Református	Izraelita	Egyéb
1880	19 529	8 620	8 480	791	307	1 281	50
1890	21 934	11 323	8 279	647	391	1 210	84
1900	26 407	15 421	8 425	683	469	1 335	74
1910	26 006	13 838	9 341	813	674	1 232	108

Forrás: KSH, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

Nagybecskerek rendezett tanácsú város híres volt felekezeti sokszínűségéről. A legjelentősebb történelmi egyház a római katolikus volt. A római katolikus hívek jórészt a magyarok és a németek közül kerültek ki. A város főterén található a Nepomuki Szent János tiszteletére felszentelt székesegyház, de a városban más római katolikus templomok is épültek. Így a I (Szent) István tiszteletére felszentelt piarista vagy gimnáziumtemplom (1845), továbbá a Borromeo Szent Károly tiszteletére felszentelt Miasszonyunk nővérek zárdakápolnája (1880), valamint a Szent Kereszt felmagasztalás tiszteletére épített temetőkápolna (1893).⁶⁸ A második legjelentősebb felekezet a szerb ortodox egyházé volt. Legjelentősebb templomukat Nagyboldogasszony tiszteletére szentelték fel, emellett még két korabeli templomukat érdemes megemlíteni. Ezek közül az egyik – Szent Gábor Arkangyal tiszteletére felszentelt – a temetőkápolna. Az ágostai hitvallású evangélikusok, a reformátusok is rendelkeztek egy-egy templommal. Az előbbieknél egy temetőkápolnájuk is volt. Az izraeliták jelentősebb számát támasztja alá, hogy zsinagógájuk (1895) is volt.

⁶⁸ ERŐS LAJOS (szerk.): *Adalékok a Zrenjanini-Nagybecskereki Egyházmegye történetéhez*. LOGOS Kiadó, Tóthfalu, 1993. pp. 333–339.

RICHÁRD GYÉMÁNT

THE SCHEMATIC POPULATION HISTORY OF NAGYBECSKEREK,
THE CAPITAL OF TORONTÁL COUNTY

(Summary)

Nagybecskerek was the capital of Torontál county. In the view of population Nagybecskerek – in 1910 – was the second city after Nagyikinda in Torontál county. The data on the population of Nagybecskerek in the past are hidden in the documents of various contents, because censuses were not. The first census was conducted soon after withdrawal of the Turks, in 1717. Before and under the rule of Ottoman Turks the Serbian population immigrated here. After the Turks withdrew, in the 18th century, the Spanish, German and Hungarian population settled in. In the 19th century the most important ethnical groups were the Hungarians, the Serbs and the Germans. The second part of the 19th century brought the town new developing benefits. New industrial firms and handicraft stores were opened in every part of the town. Late 19th and early 20th century was progressive period for Nagybecskerek.